

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje,
združenje za izobraževanje in družbeno vključenost

Zakaj in kako se starejši učijo?

Gradivo za usposabljanje za vodje in mentorje v mreži
Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

Gradivo je sofinanciralo Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

Ljubljana, 2016

Spoštovana mentorica, spoštovani mentor,

v tem študijskem letu se nam pridružujete kot nov mentor/nova mentorica na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje. Veseli nas, da želite na starejše študente prenesti svoje znanje, da bodo tudi oni lahko svoje znanje in izkušnje, ki so jih pridobili z dolgotrajnim delovnim in socialnim življenjem, prenesli na vas in drug na drugega. Še več; znanje, ki si ga starejši študenti pridobivajo z vami, se širi tudi na njihove družine, med njihove prijatelje, v širše okolje, na druge generacije.

Francoski pisatelj Andre Malraux je zapisal, da je človek skupek dejanj, ki jih je opravil, jih opravlja ali jih še bo opravil. Človek ni nikoli dokončno »oblikovan«, človek je zmeraj v razvijanju, spreminjanju – odvisno od izkustev, ki jih ponotranji. Na svoji življenjski in poklicni poti so vaši starejši študenti srečevali zanje pomembne ljudi, obeležili so jih osebni in družbeni dogodki. Danes se srečujejo z družbenimi in tehnološkimi spremembami, njihove socialne vloge se spreminjajo. Starejši živijo s časom, ne v preteklosti, zato so tudi njihove potrebe po izobraževanju obeležene z njim. Zdaj so pri njih v ospredju višje potrebe: potreba po spoznavanju, potreba po lepem, potreba po uresničevanju samega sebe. Tudi prihodnje življenje bo postavilo pred njih izzive, na katere se morajo pripraviti.

Motivi starejših za izobraževanje torej izhajajo iz aktualnih potreb vsakdanjega življenja, delno pa iz njihove preteklosti. Zdaj je čas, da svojim starim željam po znanju ustrežejo. Tako je pri starejših študentih veliko kompenzacijskega učenja, tistega, ki nekaj nadomesti. Dostikrat boste od njih slišali: to sem si vedno želel v življenju učiti, ustvarjati, pa ni bilo časa, možnosti za to. Sedaj imam končno čas zase in želim to nadoknaditi.

Starejše marsikaj zanima, imajo veliko potreb po znanju. Razvili so jih v preteklosti, razvijajo jih v sedanjosti, slutijo, da se bodo pojavile v prihodnosti. Zato velja, da kdor se odloči za izobraževanje starejših, se odloči tudi za to, da bo skušal starejše študente razumeti z vidika vsega njihovega življenja. Potrebe študentov so, kot smo videli, večplastne. Tako se te ne morejo zadovoljiti zgolj s sprejemanjem tematskega znanja. Gre za dosti več! Kako se boste tega lotili, za to ni navodil. To je odvisno od vašega znanja in je odvisno od vas samih in vaše osebnosti, pa tudi hotenj.

Če povzamemo, mentor naj izhaja iz tega, kar so starejši študenti bili, kar so in kar želijo postati. To naj mentorja vodi pri izboru vsebin in postavljanju ciljev izobraževalnega programa. To naj mu pomaga uravnati psihološka razmerja v študijski skupini. Predvsem pa naj mentor prisluhne pričakovanjem svojih študentov, jih povpraša po njihovih motivih za izobraževanje, naj program prilagaja izraženim potrebam članov skupine.

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje je nastala med prvimi v Evropi. Dandanes združuje 51 univerz za tretje življenjsko obdobje po domala vseh večjih krajih Slovenije. Na njej se je doslej zvrstilo več tisoč mentorjev, več kot 20 000 študentov. Mnogi vidni strokovnjaki so prve korake naredili z nami, kar kaže na to, kako dragocene so lahko te izkušnje za mlade mentorje. Od prvega dne smo Univerzo raziskovalno spremljali. Vse je nastajalo tako, da smo prakso uvajali, jo opazovali, jo dopolnjevali in razvijali, upoštevajoč pri tem predvsem svoja spoznanja in spoznanja v literaturi. Tudi vaša spoznanja bodo dragocena, ne le za vas in vaše slušatelje, marveč za področje izobraževanja starejših odraslih v celoti.

Skozi neprestano spremljanje tega, kar je nastajalo pred našimi očmi, smo prišli tudi do oblikovanja poslanstva Univerze za tretje življenjsko obdobje. Namenjena je osebni rasti starejših, obvladovanju sprememb, spodbujanju družbene odgovornosti, integraciji starejših v družbo. Univerza ima svojo vlogo in poslanstvo v našem osebni in družbeni življenju. Tega se želimo vsi skupaj zavedati, temu želimo tudi slediti. Želimo vam, da bi ob delu s starejšimi študenti tudi vi sami rasli in se spreminjali.

Dušana Findeisen

Koncept univerze za tretje življenjsko obdobje

Univerza za tretje življenjsko obdobje je **namenjena izobraževanju starejših** in ne prostočasnim dejavnostim. Pri izobraževanju Univerza uporablja pisne vire in izobraževalne programe, ki nastanejo na podlagi potreb, želja in zanimanj njenih članov.

Študij na Univerzi je usmerjen k doseganju **kognitivnih** (učnih), **skupnostnih** (v dobro skupine in družbenega okolja) in **akcijskih / dejavnostnih ciljev** (razstave, koncerti, prevodi, raziskave, svetovanje, učna in druge oblike pomoči, spodbujanje kulturne, ekonomske, socialne dejavnosti v lokalnem okolju itd.). Tudi načeloma študij ni usmerjen le v rast posameznih starejših, marveč v **širjenje nasledkov učenja v družbeno okolje**.

Univerza za tretje življenjsko obdobje ni komercialna ponudba izobraževalnih storitev za starejše. Njeni člani se ne delijo na ponudnike in porabnike. Osnovna značilnost univerz za tretje življenjsko obdobje je njihova **neprofitnost**.

Delovanje univerze za tretje življenjsko obdobje temelji na organizirani izmenjavi znanja, izkušenj in kulture članov študijskih skupin. Odgovornost za organizacijo izobraževanja prevzemajo po svojih močeh vsi člani študijskih skupin, prav posebno pa mentor in animator študijske skupine.

Namen Univerze za tretje življenjsko obdobje je razvijati izobraževanje starejših za osebno rast, za razumevanje sebe in svojega položaja v družbi, za različne družbene vloge ter za dejavno delovanje v svojem lokalnem okolju in širše v družbi.

Univerza je namenjena starejšim odraslim, ki si z njeno pomočjo pridobivajo družbeno vrednost, in se **integrirajo v družbeno okolje**. Univerza pa ima tudi **družbeno poslanstvo**: prizadeva si za razumevanje starejših in spreminjanje njihovega družbenega položaja. Predanost tem ciljem vpliva tudi na izbor študijskih dejavnosti in področij te Univerze. Povsem praktične dejavnosti, ki niso študijske narave, tako ne sodijo v program Univerze.

Naloga Univerze je tudi hkratno **ozaveščanje javnosti glede različnih vprašanj starejših**. Zato univerze za tretje življenjsko obdobje vodimo javne kampanje.

Kdo je lahko mentor starejšim odraslim?

Starejši odrasli in njihove značilnosti

Četudi se na prvi pogled zdi, da imajo starejši odrasli nekatere skupne značilnosti v učenju v povezavi s kronološko starostjo, pa temu ni tako; takšnih značilnosti je malo. Večina skupnih značilnosti starejših odraslih je v povezavi z njihovim položajem v družbi. Starost je namreč družbeni konstrukt, je položaj, ki ga družba po tistem dogovoru starejšemu omogoči ali dopusti. Tako je nemara skupna značilnost upokojencev, da zgubijo večino družbenih vlog, ki so jih spremljale v času poklicne dejavnosti. Preostanejo jim predvsem družbene vloge v povezavi z družino ali prijatelji. Za upokojence je zaradi mnogih kulturnih in družbenih dejstev značilno predvsem življenje zunaj javnosti, pri čemer potreba po gradnji lastne družbene vrednosti obstane. Nemalokrat je za nekoga odnos z mentorjem izjemnega pomena za celo življenje. V tem odnosu se starejši študent osebno potrjuje, dosežki so mu pomembni, navadno je nenavadno močno motiviran za učenje. Morda prav zaradi manjšega števila socialnih odnosov. Z mentorjem tudi sam vzpostavi bližnji odnos in nemalokrat tudi sam skrbi za blaginjo mentorja. Mentor mora imeti to študentovo stanje v mislih, poznati mora značilnosti tega stanja, razviti argumente s katerimi lahko starejšega mentoriranca podpre, ga razloži njemu samemu.

Še več, starejši odrasli so med seboj silno različni in nikakor ne tvorijo neke monolitne skupine. Razumljivo; za njimi je prehojena življenjska pot in ta pot je silno osebna, obeležena z družbenimi dogodki in osebnimi dogodki, spoznanji, občutenji, ki jih spremljajo, trenutki, ko se je zavedno oblikovala njihova identiteta. Mentor naj poskusi spoznati življenjsko pot svojih študentov, kajti starejši človek išče nekatere odgovore, je takšen kot je zato, ker je nasledek svoje življenjske poti. Predvsem pa je starejši človek plod svojih izkustev, je skupek izkustev, ki jih je doživel, jih doživlja ali jih šele bo doživel. Tudi ta prihodnja izkustva mora mentor znati napovedati in mentoriranca nanjo pripravljati. Denimo, če vemo, da se pripravlja kasnejši odhod v pokoj, moramo starejšega študenta na to dejstvo pripravljati in predvideti njegova prihodnja izkustva in potrebe ter jih vključiti v proces mentoriranja.

Učitelj še ni nujno tudi mentor

Biti mentor dijaku, starejšemu nezaposlenemu, menedžerju, dijaku, študentu ni ista stvar. Tedaj ni moč imeti isti odnos, iste zmožnosti, iste didaktične postopke, pa tudi ni moč uporabljati istih pripomočkov v postopkih mentoriranja. Seveda se od učitelja v začetnem izobraževanju res pričakuje nekaj takega, pri čemer je njegova naloga predvsem prenos znanja. Učitelj uči. Mentor pa stoji študentu/mentorirancu ob strani, ga spremlja, prisluhne njegovim željam, potrebam in predvsem čustvom.

O razliki med biti učitelj in biti mentor pripoveduje akademski slikar Miran Erič, ki je že pred dvajsetimi leti prvič prevzel mentoriranje študijskega krožka slikarstva na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, takole: »Sprva sem bil egoist, kakršen je večina pedagogov. Skrbel sem za svoja hotenja. Vendar, dokler sem skrbel za svoje ambicije, sem imel težave. Besno sem hitel dalje in se vsake toliko ozrl, da vidim, če člani skupine tečejo za menoj. Vlekel sem in se spraševal: kje ste? Potem pa sem začutil, da je nekaj močno narobe! In kmalu smo se začeli pogovarjati. O tem, kako se moji starejši študenti učijo, kaj občutijo, česa si želijo. To je bil prvi zlom na moji načrtani učiteljski poti. In prišel sem do spoznanja, da so v pedagoškem procesu najpomembnejši tisti, ki se učijo. Njim naj bo vse podrejeno. Ne smemo jih siliti v tisto, do česar jim ni. Imam študentko, ki se ne more naučiti perspektive. Ne more, pa pika! Pa kaj zato! Ima pa težave z vidom in z enim očesom vidi na en način in z drugim spet na nek drug način, pod drugačnimi koti. Posledica hude gripe. Ja, v tem je njena posebnost. Mnogi slikarji bi si želeli gledati in videti tako, pod različnimi koti. Pri njej moram poudariti to njeno posebnost. Pa ni rečeno, da so te posebnosti tako očitne. Lahko so tudi skrite, a mentor jih mora odkriti.»

Biti mentor torej pomeni predvsem prisluhniti, opazovati, vstopiti v življenje in posebnosti študentov. Nemalokrat mora mentor pozabiti na svojo kulturo in spoznati kulturo svoji študentov.

Biti mentor pomeni *spremljati nekoga*. Mentor tudi *ustvarja vezi*. Mentor nikoli *ne uporablja položaja moči*, mentor nikoli *ne dela namesto drugega*, *ne prenaša svoje odgovornosti na drugega*. Kakšna je tedaj vloga mentorja? Vsekakor širša od učiteljeve. *Postane vodja, svetovalec, most* med študenti in stvaritvami, znanjem. Včasih rešuje tudi kakšno psiho-patološko stanje, ki nastane zaradi hude deprivacije psiho-socialnih potreb. V učni skupini starejših je mentor bolj *tisti, ki ljudi navdušuje, jih vodi, povezuje, skupaj z njimi določa cilje in vsebino skupnega dela, pozna njihovo življenje*. Zanimivo pa

je, da ga skupina sprejme tudi kot svojega člana. In tako skupina rešuje tudi njegova vprašanja in vstopa v njegovo življenje. Skratka nastajajo *medsebojni odnosi, vzajemno učenje, doživljanje*. Nastaja *skupna strokovna in deloma tudi skupna življenjska pot*.

Kaj se dogaja med mentoriranjem?

Mentor mora biti tudi *avtoriteta*. Mora biti sposoben ustvariti odnose in seveda imeti tudi znanje. S čim lahko postane avtoriteta v očeh študentov? Avtoriteto črpa iz svojih prejšnjih odnosov z učenci in drugimi ljudmi. Šele ko mentor odvrže vodstveno krinko, postane v očeh svojih študentov prepoznana avtoriteta in ne zgolj navidezna.

Mentor lajša napredovanje k cilju. Do rešitev se ne opredeljuje vnaprej. Prisluhne željam in prošnji po pomoči. Pomaga iskati informacije, vire, in daje nasvete glede načina življenja. »Zdi se mi, da danes niste v najboljši koži. Hočete, da se pogovoriva? Kaj bi vam pomagalo, da premagate to krizo?« To so značilna vprašanja, ki jih mentor postavlja svojim študentom. Učitelj ima redko priliko priti tako blizu učencu.

Mentorirati pomeni tudi ubesediti neizrečeno. S preprostimi besedami mora mentor znati ubesediti, kar ni izrečeno, česar se vsi ogibajo. Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje imamo včasih težave s pridobivanjem animatorjev, tj. slušateljev, ki delajo prostovoljno v dobro skupine. *Mentor mora vedeti, kaj se dogaja*. «Kaj vas je strah? Če vas je strah, je temu tako, ker v našem okolju dolgo nismo sprejemali prostovoljnih nalog, ker nam je bilo naloženo naj nas vodijo drugi.»

Mentorirati nekoga pomeni *najti pravo razdaljo* do njega in njegovih težav. Ohraniti trezno glavo. Namesto mentoriranca se namreč ne moremo učiti, namesto njega ne moremo živeti! Mentor mora vzdrževati razdaljo v odnosu. Prav lahko se zgodi, da včasih poskusimo narediti kaj namesto mentoriranca, če pozabimo na to, da je razdalja potrebna. Držati razdaljo pa ni zmeraj preprosto. Včasih je naravnost boleče, težavno. Tudi zato, ker se na svoje študente navežemo.

Zaključek

Starejši odrasli imajo neke skupne značilnosti, ki niso v povezavi z njihovo kronološko starostjo, marveč predvsem z njihovim stanjem, položajem v družbi. Starejši so močno različni med seboj, kajti za njimi je zelo osebna življenjska pot, starejši človek pa je zmeraj nasledek svojih z refleksijo ponotranjenih izkustev. To dejstvo mora mentor v procesu mentorstva upoštevati.

Starejši potrebujejo nenehno izobraževanje in učenje

Starejši so neizčrpen vir znanja in izkušenj. Starejšim pa znanja tudi primanjkuje. Za vse generacije velja pravilo, da se je potrebno prilagajati spremembam okoli nas. Svet se spreminja in mi z njim. Že za leto vnaprej težko predvidimo, koliko novega se bo zgodilo, kaj bomo spoznali, s čim se bomo soočili. Področja, ki se hitro spreminjajo (npr. nove komunikacije, nove tehnologije, razvoj medicine, upravne spremembe, nepremičninski trg, zavarovanje, denarništvo, pravo, ekonomija, itd.) zahtevajo sprotno učenje, védenje in informiranje tudi pri starejših; enako kot pri vseh družbenih skupinah.

Neznane stvari povzročajo v ljudeh negotovost, občutek ogroženosti in napetosti. V takem stanju lahko ljudje vzdržijo le nekaj časa, potem pa postajajo, če neznanega ne zmorejo pojasniti, vedno bolj negotovi in zbegani. Starejši ne vedo več, o čem govorijo njihovi otroci ali vnuki (e-mail, srfanje po internetu, SMS sporočilo, zapeči CD rom, ipd.). Brez obnavljanja znanja in če ne sledijo novostim, se starejši počutijo izgubljene. Predsodki in strahovi še vedno preprečujejo starejšim, da bi se primerno izobraževali na novih področjih, kar ni v prid nobeni od generacij. Izločenost starejših iz družbe s tem še narašča. Ni vseživljenjskega izobraževanja, če se ljudje zares ne učijo do konca življenja. Brez učenja in izobraževanja starejših težko govorimo o učeči se družbi in vseživljenjskem učenju in izobraževanju.

Starejši, ki se učijo, razvijajo, napredujejo, ki s pomočjo izobraževanja bolje razumejo sebe in svet, se tako s pomočjo izobraževanja iz »družbenega bremena« spreminjajo v integrirano skupino in krepí svojo družbeno vrednost. Nasledki izobraževanja starejših odraslih se izkazujejo v njihovem obsežnem prispevanju k lokalnemu, ekonomskemu in socialnemu razvoju. Kažejo se v osebni rasti starejših, pa tudi v posledičnem večanju znanja drugih generacij, na katere starejši pridobljeno znanje, spretnosti in stališča prenašajo.

Sodelovanje med generacijami daje vsem tisto, kar potrebujejo: nekateri potrebujejo pomoč, drugi zavest, da so znali pomagati, da so povezani z ljudmi. Potrebno bi bilo zagotoviti dovolj organiziranih struktur za sožitje generacij, saj se ljudje najbolje

povežemo med seboj takrat, ko se za nekaj zavzemamo ali ko nekaj ustvarjamo skupaj.

Kot za vse druge starostne skupine, tudi za starejše velja, da se znova lahko integrirajo v družbo s pomočjo neke dejavnosti. Raziskave o izkustvih mnogih upokojenih so pokazale, da se po upokojitvi ni priporočljivo vračati v nekdanjo delovno organizacijo. Takrat se upokojeni delavec jasno zave velikega razkoraka med svojim nekdanjim in novim položajem. Počuti se manjvrednega, izločenega. Ker skupnosti nekdanjih sodelavcev ne pripada več, sta mu odvzeta tudi njegov nekdanji vpliv in družbeni položaj.

Uspešneje pa se lahko integrira v nove socialne skupine. Vanje vstopi s pomočjo novih dejavnosti, kot so izobraževanje, raziskovanje kulturne ali druge dediščine v svojem kraju, prostovoljno sodelovanje v raznih nevladnih organizacijah, pisanje knjig ... Težko je naštet, kaj vse starejši lahko počnejo, da se znova povežejo z ljudmi. Vsakdo si z nekaj podpore in svetovanja lahko zamisli, kaj bi ga veselilo, kaj ljudje potrebujejo, kaj so drugi pripravljeni sprejeti, s čim bi se še želel ukvarjati, kaj vidi kot svoj novi življenjski izziv. Izbira in čar tega obdobja sta zmeraj nadvse osebna. Obdobje po upokojitvi je čas brez spon, ko človek končno lahko počne, kar ga zanima in veseli.

Zakaj in kako se starejši učijo?

Življenje se spremeni z upokojitvijo

Tretje življenjsko obdobje prinaša velike socialne, psihološke in ekonomske spremembe. Privilegij tretjega življenjskega obdobja je večja svoboda, ko ugasnejo nekdanji številni socialni pritiski službe, družine, vlog v javnosti. Mlajši ljudje komaj dohitevajo, da opravijo vse tisto, kar morajo. Po upokojitvi se ljudje vrnejo k sebi in imajo končno možnost, da uresničijo, kar sami hočejo, da se potem s tem uveljavljajo v družbi. Nekateri pravijo, da je tretje življenjsko obdobje za njih najbolj srečna doba samouresničevanja.

Človek je družbeno bitje tudi v tretjem življenjskem obdobju

Človek je družbeno bitje od rojstva do smrti, zato ne more živeti brez socialnih odnosov. Ljudje mu dajejo občutek varnosti, socialne pripadnosti, ljubezni, spoštovanja in samopotrjevanja. Brez odnosov z drugimi, bi vsak človek izgubil psihično in nato še telesno ravnotežje. Zato je pomembno, da po upokojitvi poiščemo nove odnose ali pa obudimo nekdanje, že znane iz mladosti in otroštva.

Dobri medsebojni odnosi so podlaga za vsako uspešno učenje. Mlajši v šoli te potrebe ne morejo zadovoljevati, ker so prisiljeni upoštevati predpisane formalne poti. Tudi v službi se morajo prilagoditi slabim odnosom in se z njimi zadovoljiti. V tretjem življenjskem obdobju spričo pomanjkanja odnosov, starejši zelo pazijo, da so deležni predvsem dobrih odnosov. To pride močno do izraza tudi pri izobraževanju starejših.

Ni vseživljenjskega izobraževanja brez razvitega izobraževanja starejših

Vseživljenjsko izobraževanje je nujnost 21. stoletja, novega načina življenja in dela, ki velja za vse ljudi, tudi za starejše. Tretje življenjsko obdobje traja danes 30 do 40 let. Brez učenja in odzivanja na spremembe bi starejši postali cokla mlajšim generacijam. Potreb po učenju je toliko, da ljudje vseh ne morejo zadovoljiti in si delajo osebni izobraževalni načrt: kaj je najbolj nujno, da se naučijo in kaj sledi? Javnost se je zelo čudila, kaj bo znanje starejšim. To so bila najpogostejša novinarska vprašanja, ker so mislili, da se človek uči samo zaradi službe. Upokojenci pa so dokazali visoko motivacijo. Učijo se, ker so vedoželjni, preprosto zato, da nekaj znajo.

Izobraževanje starejših smo začeli sistematično razvijati v Sloveniji pred 33 leti. Najprej je bila ustanovljena Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani in kmalu za njo še druga v Velenju. Nato se je izobraževanje starejših hitro širilo. Danes je v Sloveniji že 52 univerz za tretje življenjsko obdobje in še nastajajo nove. Združujejo se v mreži Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje.

Katere lastnosti so plod psihofizičnega stanja osebe, katere pa rezultat prilagajanja upokojencev zunanjim socialnim pritiskom in čustvenih primanjkljajev po upokojitvi nastale življenjske situacije? Enkratna je misel pisateljice Germaine Greer, ki zapiše: *»Približno vemo, kdo smo, slutimo, kaj bi morali biti, niti sanja se nam ne, kaj bi lahko bili.«* Vse življenje je čas za samouresničevanje in odkrivanje svojih talentov.

Vedoželjnost kot glavna motivacija in cilji izobraževanja starejših

Priprava izobraževanja se začne s postavljanjem cilja. Nikamor ne bomo prišli, če ne bomo vedeli, kam bi morali. Mentor, ki jasno že na začetku poudari cilj učenja za tekoče študijsko leto ali posamezno predavanje in ga dopolni v razgovoru s študenti, bo sprožil veliko bolj učinkovito učenje, kot če bodo cilji učenja ostali nejasni njemu in študentom. Ni odveč, če večkrat opozori na izhodiščne cilje, ki jih z izobraževanjem v tekočem študijskem letu uresničujejo.

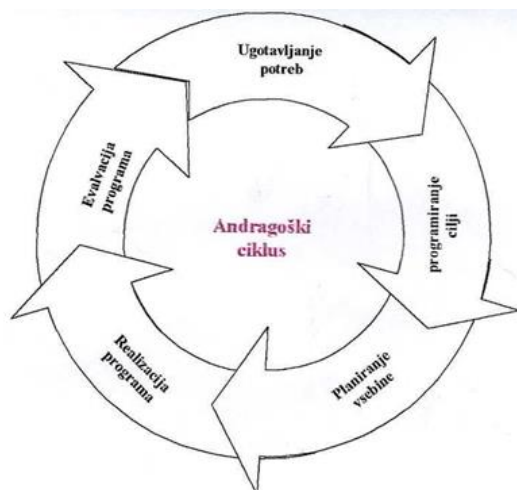
Cilji vplivajo na izbor vsebin, programiranje in se prepletejo z osebno motivacijo.

Pri starejših se vedoželjnost močno poveča in odnaša jih na razne strani. Nekateri svojo radovednost in vedoželjnost strnejo v tako imenovano *drugo kariero*. Primer: uslužbenec, komercialist v izvoznem podjetju, postane po upokojitvi slikar. V sodelovanju z mentorjem opravi dodatni študij. Ne zadovolji se hitro. Nadaljuje z odnosom do dela, kot ga je imel prej v službi – ker je temeljit, svoje znanje o slikarstvu pogloblja od razstave do razstave. V učenju uživa in zdi se mu neskončno. Vedno odkriva novo znanje. *»Smrt me ne bo našla nepripravljenega. To je moje najlepše življenjsko obdobje. To sem jaz«*, je dejal. Slikarska kariera upokojenega uslužbenca je trajala sedemindvajset let. Pri kom drugem lahko *druga kariera* traja še dlje.

Drugi se predajo več poskusom uspešnega učenja na raznih koncih, bolj razpršeno. Uživajo v več različnih dejavnostih. Učijo se z radostjo in vsako znanje jim prinese košček sreče zaradi dobrih odnosov, zato z izobraževanjem ne prenehajo. Za starejše je značilno, da težijo k nadaljevanju izobraževanja in želijo ostati v isti, tesno povezani učni skupini – tj. v študijskem krožku.

Starejši študenti so ambiciozni, hočejo zvedeti čim več, pred seboj hočejo imeti jasne učne cilje in dobro strukturiran program. Šele takrat, če se pri mentorju kot strokovnemu vodji izobraževanja počutijo varne, si lahko privoščijo razne stranpote. Dodajajo nova vprašanja, glede učenja (vsebin in metod) imajo svoje predloge, izražajo posebne želje, se sprašujejo, kako jim bo znanje koristilo, predlagajo nove vire znanja in se zapletajo v razprave o pojavih in problemih, ki v njihovih okoljih sproti nastajajo. Izobraževanje jim postane način življenja. V nobenem življenjskem obdobju niso tako predani učenju, kot prav v tretjem, kar je psihološka nagrada tudi za mentorje. Zgoščeno neformalno izobraževanje povezujejo formalna, običajno tedenska srečanja z mentorjem v študijskem krožku. Vedo, da mentor skrbi in nosi odgovornost za rdečo nit izobraževalnega programa in uresničevanje ciljev, ki so jih v danem študijskem letu sprejeli.

Skica 1: Andragoški cikel kot osnovna struktura izobraževanja starejših

Programiranje izobraževanja starejših

Ker slednjega ne vemo, tudi ne moremo povsem napovedati, kaj se v starejših ljudeh še skriva. Kaj je življenje v njih zavrlo, zadušilo, da se nikoli ni izrazilo navzven kot osebni talent in v obliki želja sili sedaj na dan. Zato pri programiranju izobraževanja starejših sledimo željam in zanimanjem starejših, da bi se približali njihovim neizrečenim talentom ter sposobnostim. Enakovredno upoštevamo tudi družbene potrebe, lokalni razvoj in možnosti za delovanje starejših v lokalnem okolju. S tem preprečujemo družbeno izključenost starejših in diskriminacijo po starosti zaradi povsod prisotnega socialnega stereotipa o starejših.

Mentor je strokovnjak in pripravi okvirni program za posamezno študijsko leto. Upošteva izhodiščne cilje. Ko se sestane s skupino in člane skupine bolje spoznava, vidi, da nekatera njihova pričakovanja še niso zajeta v programu. V prožen izobraževalni program vključi še nove teme.

Animator skupne študijske ure vsak teden še razširi z raznimi neformalnimi oblikami učenja v okolju, prek medijev in ob raznih lokalnih dogodkih. Na to opozori mentorja in ostale študente in s tem učni program povezuje s prakso v okolju, da znanje zaživi.

Nekateri študijski krožki že na zaključku študijskega leta izrazijo želje za študijski program v naslednjem letu. Ne smemo pozabiti, da starejši študentje ostajajo na Univerzi za tretje življenjsko obdobje tudi po dvajset let in več. Učenje postane način življenja starejših.

V našem socialnem okolju smo potrebo po samouresničevanju premalo osvestili. To potrebo premalo upoštevamo, v javnosti pa se je skoraj ne omenja, čeprav naj bi ravno potreba po samouresničevanju bila osrednja tema vzgoje ljudi za informacijsko družbo 21. stoletja. Človek postane srečen in daje družbi največ, če ima možnost, da postane to, kar po naravi v resnici je, se samouresniči. Masovna proizvodnja in masovno zaposlovanje v industrijski družbi seveda tega ni moglo uresničevati. *Ni večje sreče od občutka, da znam nekaj novega; lahko sem dokazal neko svojo novo osebno sposobnost, za katero sem prej le slutil, da jo imam.*

Izobraževanje starejših je del procesa samouresničevanja in je zelo osebni proces, hkrati pa vpet v družbene razmere in lokalni razvoj. Ravno v tretjem življenjskem obdobju se poveča osebna svoboda, ker se zmanjšajo zunanji socialni pritiski (ugasne zaposlitev, družinsko gnezdo se izprazni), starejši lahko laže prisluhnejo svojim željam, pričakovanjem in možnostim okolja in se vanj na nov način vključujejo v zadnjih 30 ali 40 letih življenja.

Načrtovanje izobraževanja starejših

Zaradi pomanjkanja čustev socialne pripadnosti starejši ta čustva skrbno gradijo in gojijo v svoji študijski skupini na univerzi za tretje življenjsko obdobje. Ker jim izobraževanje strukturira čas, potem, ko je tega z upokojitvijo zmanjkalo, so zelo občutljivi, da ima študijski krožek jasno shemo, da se tedenska srečanja ne odpovedujejo in da vsa leta študija ohranjajo isti čas za tedenska predavanja in diskusije z mentorjem. Povsod opazimo, da je zelo pomembno mesto, kjer v študijski skupini kdo sedi. Prizadene ga, če se nov študent usede na njegovo mesto in tudi sam ne želi sedeti kje drugje, kot je do sedaj. Čustva socialne pripadnosti skupini so zelo občutljiva in se

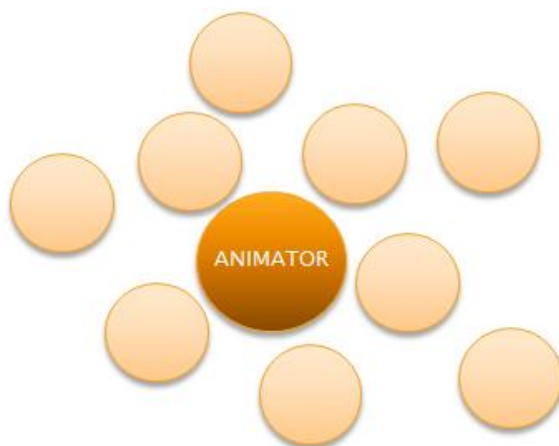
izražajo tudi v navideznih podrobnostih, ki so pa posamezniku izredno pomembna, saj so del njegovega osebnega psihičnega ravnotežja. Zato jih pri planiranju moramo upoštevati.

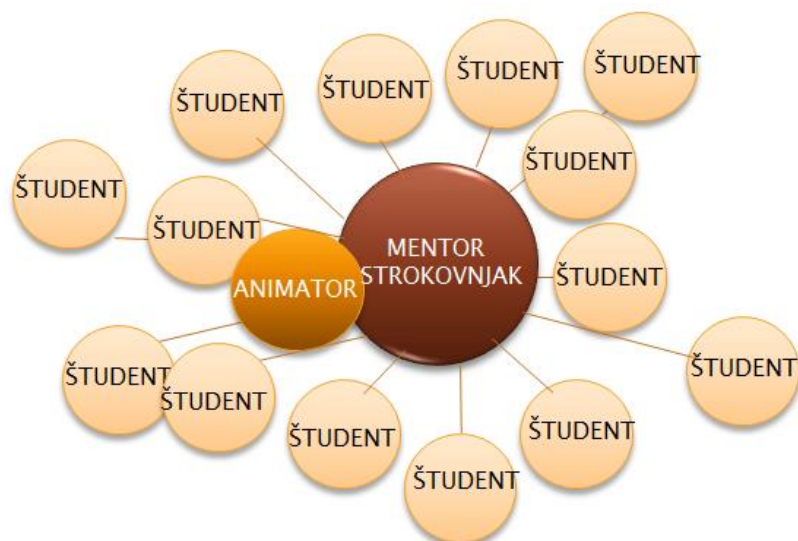
Osnovna enota univerze za tretje življenjsko obdobje je študijski krožek. Študenti, animator (eden izmed študentov) in mentor kot strokovnjak postanejo primarna socialna skupina. Povezuje jih prijateljstvo, medsebojno zaupanje in navezanost ter skupna pripadnost. Po kvaliteti psiho-socialnih procesov je podobna družini. Ljudem v tretjem življenjskem obdobju zadovoljuje številne čustvene prirojene potrebe po: varnosti, socialni pripadnosti, ljubezni, spoštovanju in samopotrjevanju.

Študentje si na začetku skrbno izbirajo skupino in mentorja, da bi našli tisto pravo, kjer se bodo dobro počutili. Vnaprej ne morejo vedeti. Šele z intuicijo odkrijejo na prvih srečanjih v oktobru in vsako leto se začne »preletavanje gnezd«. Poglejmo graf 1 in graf 2 raziskovalke Alenke Gabriele Čeh, ki prikazujeta nasledke njene raziskave, opravljeni v naši mreži.

Starejši študenti imajo svobodo, da upoštevajo svoje počutje v učni skupini. Že pred več tisočletji je kitajski filozof in pedagog Konfucij poudaril, da negativna čustva kot so strah, sram in sovraštvo, blokirajo učenje. Pozitivna doživetja učenje pospešijo do nepričakovanih uspehov. Vemo, da si šolar ali študent v sistemu rednega šolanja tega, da bi upošteval svoja čustva ne more privoščiti. Upokojenec si. Ali pa odide. Grafikon nam pokaže, da niti pomislijo ne, da bi skupino menjali, ker se v skupini dobro počuti, imajo dobre odnose, med seboj si zaupajo, se dobro razume z mentorjem in ostalimi in imajo občutek, da se dovolj naučijo . (grafikon 1)

Skica 2 in 3: Študijski krožek kot osnovna enota univerze za tretje življenjsko obdobje:

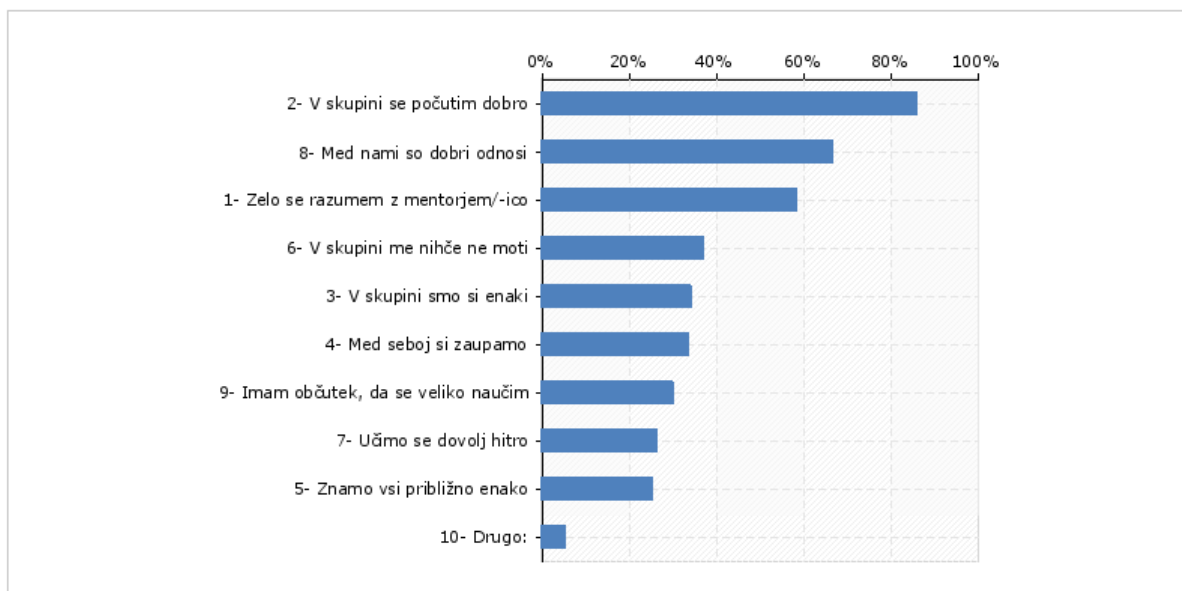

Študenti, ki želijo skupino zapustiti, navajajo naslednje razloge: da se ne razumejo z mentorjem, da so v skupini slabi medsebojni odnosi, da se premalo naučijo in program poteka počasi.

Starejši študenti pridejo v študijsko skupino po znanje in primarne odnose kot ključna dejavnika za spodbudno učno klimo.

Graf 1: Zakaj skupine ne bi želeli zamenjati? (Čeh, 2015)

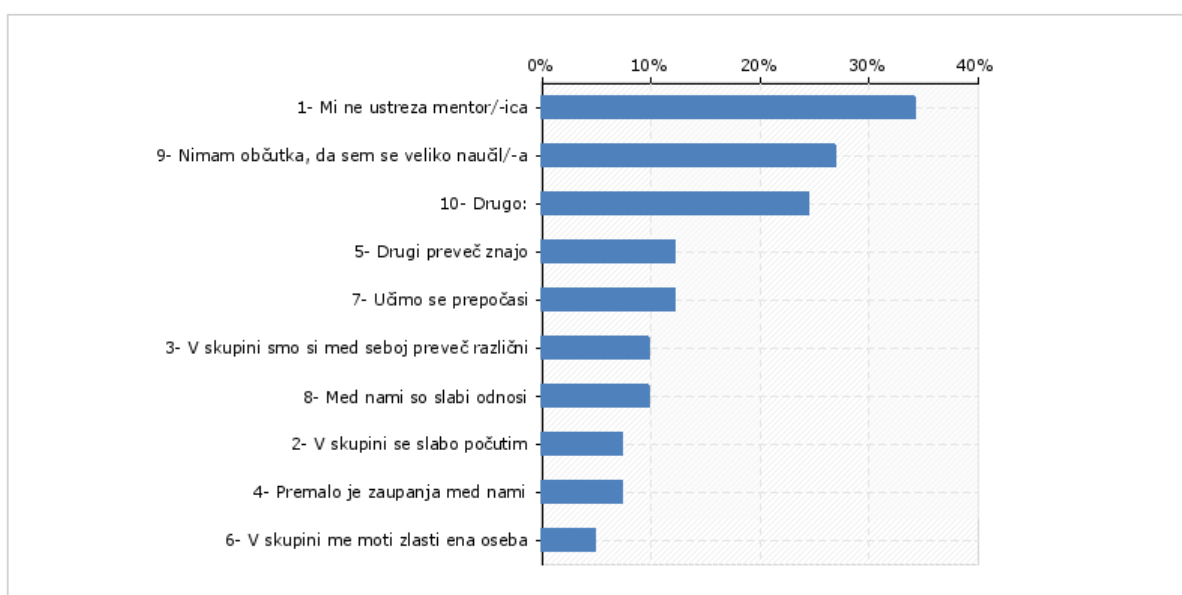
Ne mešajmo šolskega pouka z drugimi oblikami izobraževanja! In teh je veliko. Pouk je le ena od možnih oblik pridobivanja znanja in oblikovanja osebnosti. Presojajo, ali je to res danes najbolj učinkovita, radostna in prijetna pot učenja, prepuščamo bralcu. Za celotno izobraževanje odraslih pa velja, da ne sme posnemati šolskih oblik dela, saj ga s takimi poskusi uničimo in to po naravi stvari ni več izobraževanje odraslih. Strokovna

literatura pove, da druge učinkovite oblike izobraževanja, ki so za odrasle primernejše, obstajajo. To velja tudi za izobraževanje starejših.

Izobraževanje starejših – v katerem se zrcalijo posebnosti tretjega življenjskega obdobja – se prilagaja življenjski situaciji ljudi po upokojitvi. Zato mentor za spoznavanje posebnosti izobraževanja starejših potrebuje spoznanja o tem, kaj je sploh in zares tretje življenjsko obdobje. Značilnosti učenja so namreč neposredno povezane s socialno–psihološkim in ekonomskim položajem ljudi po upokojitvi in tudi v prejšnjih obdobjih.

Otrok v predšolski dobi se ogromno nauči, a na drugačen način, kot se uči nekaj let kasneje v šoli. Odrasli je sredi življenja, uveljavlja se z delom, v stroki, karieri, ustvarja si družino, opravlja javne funkcije. Tako se ob prekrivanju različnih osebnih socialnih vlog in pod pritiski odgovornosti učinkovito izobražuje le na »nešolske« načine. Izobraževanje starejših sledi pri planiranju posebnostim tretjega življenjskega obdobja. Ko se starejši upokojijo, stopijo v večjo osebno svobodo. Iz na novo pridobljene osebne svobode morajo nekaj narediti, sicer se razvedeni v občutek osamljenosti, nezaželenosti in depresije. Namesto tega pa lahko človek v tretjem življenjskem obdobju zaživi (kot v praksi izjavljajo naši starejši študentje) najlepše obdobje svojega življenja. Ne težijo ga več zunanji socialni pritiski, kaj vse mora. Odrasli se učijo hitro, vendar pod pogojem, da so v skupini in z mentorjem dobri odnosi medsebojnega zaupanja in navezanosti. Pri iskanju možnih poti za učenje morajo biti (zlasti v drugem življenjskem obdobju) zelo ustvarjalni, da uspejo izobraževanje umestiti med ostale obveznosti.

Graf 2: Razlog za željo po zamenjavi skupine (Čeh, 2016)

Če človek nima strukturiranega časa in življenjskega osebnega programa, lahko svoboda vodi v depresijo in bolezn, ker se razpusti kot tekočina brez posode. Psiholog Viktor Frankl je ugotavljal, da smo ljudje ciljna bitja. Vsak mora vedeti, kaj je njegov cilj, proti čemu gre. Jasno planirano izobraževanje pripomore k strukturiranju časa. Mentor se pogovori s študenti, kako bo potekal študij, kaj so njihovi učni in dejavnostni cilji. Kje bodo znanje uporabili, pa povedo študenti in učenje zaživi v znanih okvirih.

Demografi ugotavljajo, da najhitreje naraščata dve demografski skupini: stoletniki in mladi milijonarji. Po podatkih Statističnega urada je tudi Slovenija imela leta 1995 le 26 stoletnikov, v prvi polovici leta 2013 pa jih že ima 224.

Uresničevanje študija na univerzi za tretje življenjsko obdobje

Skupino povezujejo tedenske študijske ure (2 ali 3). Ker so starejši študenti zagnani in visoko motivirani za svoje učenje, ne mirujejo tudi med tednom do naslednjega predavanja. Učne vsebine so del njihovega življenja in pozornosti. Spretno na učno temo iščejo vsebine po neformalnih poteh. Brskajo po medijih, se o učni temi pogovarjajo s sošolci ali drugimi znanci, poiščejo članke, razstave, knjige in oddaje v medijih. Vidno pogosteje se zatečejo po iskanje novega znanja tudi na internet. Študijski program uresničujejo delno s predavanji mentorja in pahljačo neformalnih oblik izobraževanja.

Možnosti jim odpira osebna vedoželjnost: hočejo znati, učenje z radostjo in občutek, da imajo pravico se učiti tudi po lastni izbiri in jim je "vse odprto". Delno k zagnanosti učenja prispeva tudi občutek, da je konec njihovega življenja bliže, kot je bil nekoč. Zato so zahtevni učenci in kritično sprejemajo novo učno snov in mentorja.

Raziskave naše mreže nam kažejo, da starejši študenti hočejo jasne cilje, trdno strukturo in zahteven program. Na tem "izpitu" padejo mnogi novi mentorji, če se pridružijo univerzi za tretje življenjsko obdobje polni predsodkov do starejših, kot so denimo, »da se starejši ne morejo veliko naučiti, ker si ne zapomnijo« ali »da hodijo na univerzo le zaradi družbe« ali če mentorji prihajajo na izobraževalna srečanja nepripravljeni kot »se bom že sproti spomnil kakšno temo, ki jo bom obravnaval z njimi«. Tak mentor pri kritičnih starejših hitro "pogori", od njega študenti bežijo. (Krajnc, Findeisen, Ličen etc., 2013)

Odrasli in starejši se ne učijo z mehničnim mentoriranjem kot majhni otroci. Pospešeno se učijo z razumevanjem in osmišljanjem kompleksnih vsebin, ki so povezane z njihovimi izkustvi in doživetji. Novo znanje se vsebinsko poveže s prejšnjim. Mehanično memoriranje takoj zavrnejo, kot manjvredno in nespoštljivo obliko učenja.

Močna osebna motivacija za izobraževanje starejšim študentom spremeni učenje v način življenja in učenja z radostjo.

Spreten mentor bo sproti porajajoče se neformalne oblike izobraževanja spretno povezoval s tedenskimi predavanji in izobraževalnim ciljem. S tem se bo akademsko učenje razširilo na razna doživetja študentov. Zato je planiranje fleksibilno in odprto za dodajanje novosti, vendar pa jasna in trdna shema študija.

Ugotavljanje učnih uspehov. Koliko smo se naučili?

Vsako izven šolsko učenje v izobraževanju odraslih in starejših, ki ni pouk, ima drugačno temeljno shemo: andragoški cikel. Sestavlja jo pet faz: od postavljanja učnih ciljev in storilnostnih ciljev, programiranja, načrtovanja, uresničevanja in evalvacije, ovrednotenja naučenega.

Izobraževanje brez evalvacije naučenega ni zaključeno. Zgodi se, da mentorji izpustijo peto fazo evalvacije, a študentje se na to slabo odzovejo. Nočejo, da bi jih nekdo nad njimi in zviška ocenjeval s šolskimi ocenami, testi znanja in točkovanji kot v šoli, ker bi jih to postavilo v podrejen položaj. V študijskem krožku pa so si vsi enaki, vladajo demokratični odnosi in kako jih ohraniti tudi pri ugotavljanju učnega uspeha. Študenti hočejo, da bi na primeren način zvedeli, koliko so se naučili, saj jim je to najmočnejša motivacija za nadaljnje učenje in psihološka nagrada za vložen trud. (Kvale, 1986)

Učni uspehi zanimajo tudi mentorja, saj so mu pomembna povratna informacija o tem, koliko je uspel in priznanje za delo s skupino. Tudi mentor se uči od študentov. Vidi nove vidike učne snovi, sliši nove primere in spoznava vsakega od študentov. Znanje o temi se mu pomembno razširi.

Napačno bi bilo, če bi si vrednotenje znanja pustili samo za na konec. Z njim se srečamo že na samem začetku, ko moramo raziskati, koliko ljudje o temi že vedo, kakšne razlike so med študenti v skupini in kako bomo zaokrožili učni cilj. Deloma je začetno ugotavljanje znanja že pri medsebojnem spoznavanju na začetku. Morda bo moral mentor dopolniti tudi učni program, ker ugotavlja predhodne luknje v znanju.

Sprotno preverjanje znanja omogoča fleksibilnost ciljev, študijskega programa in prilagajanje izvedbenih oblik. Ker v študijskem krožku vlada medsebojno zaupanje in dobri medosebni odnosi, ni sramota, če študenti priznajo neznanje in se ob neki temi skupaj z mentorjem še posebej poglobijo.

Vsebina človeka so njegova doživetja in spoznanja, kopičijo se v psihi skozi življenjska obdobja. Starejši ljudje se med seboj najbolj razlikujejo, mnogo bolj kot mlajši. Čim starejši je človek, tem bolj se razlikuje od ostalih. Zato sprotno preverjanje ugotavlja, kako posamezni študenti napredujejo. Nekdo od študentov bo morda potreboval več pozornosti ali nove podatke, da bo sprejel znanstvene ugotovitve, če se jim upira njegovo osebno izkustvo. Znanje je psihološki proces tesno povezan z ego-stanji osebe. Mentor bi težko imel štiri ali več študijskih krožkov, ker ga tudi psihološko izčrpavajo. Pouk je šablona socializacije, za vse otroke enaka. Izobraževanje odraslih in tudi starejših je individualizirano in usmerjeno na posameznega učenca (learner centered education).

Končno preverjanje ob zaključku študijskega leta naj bo (kot tudi vsa druga preverjanja) prijetno doživetje, preden se člani študijskega krožka razidejo in se začnejo počitnice. Koliko so se naučili, najlaže ocenijo vsak zase študenti sami. Mentor jim da iztočna vprašanja, denimo:

- Katera pomembna znanja, menite, ste letos pridobili?
- Kje menite, da jih boste lahko uporabili?
- Katera in kje ste jih že uporabili?
- Če primerjate zadnje študijsko leto s prejšnjimi, opredelite, koliko ste se letos naučili: zelo veliko, veliko, srednje, malo?

Ne težimo k objektivni sliki o novem znanju. Študenti bodo opisali, kaj to njim pomeni in tako je prav. Naj navedem primer končnega vrednotenja pridobljenega znanja študijskem krožku o medosebnih odnosih. Študentka pove, da ji letos največ pomeni novo znanje o »meddoživljaju« po Eriku Bernu, ker je s tem znanjem rešila svoj velik, če ne že kar življenjski problem. Ponavljale so se situacije, ko je njen mož isto stvar doživljal popolnoma drugače od nje. Vsakokrat se je počutila zelo prizadeto in ponižano, ker je imela občutek, da dela mož to nalašč in jo s tem hoče razdražiti in kaznovati. Po drugi strani z možem že dolgo živita skupaj in meni, da je pošten človek in mu lahko zaupa. Trpela je, ker so se v njej mešala zelo raznolika čustva do njega. Brez predhodnih pričakovanj je odkrila, da predavanja o »meddoživljaju« skokovito odkrivajo razumevanje njenih življenjskih izkušenj z možem. Zato je z dodatnimi vprašanji mentorju preverjala, če prav razume. Ko se je med letom pojavila znana situacija, da sta z morem vsak videla stvari drugače, se ji je na osnovi znanja o meddoživljaju naenkrat zazdelo, da je to edino naravno, saj vsak gleda nek dogodek z očmi svoje psihe. Če mož tako vztrajno ponavlja svoje videnje, se ji danes zdi celo pozitivno, saj je znak, da vladajo med njima iskreni in zaupljivi odnosi in vsak lahko tudi na glas pove svoje videnje. *»To, da se na moža ne jezim več, pripisujem letošnjemu novemu znanju, ki mi je življenje spremenilo. Prej nisem znala ceniti to, kar sem v odnosu z možem že imela.«* Druge študentke v skupini so pomembnost

novega znanja opisale z raznolikimi opisi: znam omiliti konfliktne situacije s hčerko in jo bolje razumem, sedaj znam reči tudi ne, začela sem razlikovati med tistimi deli, ki jih »moram« ali pa »želim opraviti (ego stanje starša in ego stanje odraslega).

Primer smo navedli, da bi drugi mentorji videli, kako je mogoče »počlovečiti« preverjanje znanja. Podobno je lahko preverjanje pri računalniškem znanju, tujih jezikih ali drugih študijskih programih. Od mentorja zahteva le malo fantazije, ustvarjalnosti in sposobnost empatije in vživljanja v ljudi.

Morda bo imel mentor pomisleke pred tako sproščenim preverjanjem znanja, ker »je premalo objektivno«. Ocenjujemo, koliko je posamezen študent napredoval, ne primerjamo ga z učno skupino in ga ne prepustimo tekmovalnosti. Zagovarjamo, da je izobraževanje subjektiven proces. In prav je, da je subjektivno tudi preverjanje uspehov. Ko smo podobne oblike preverjanja uporabili pri rednih študentih, so z negotovostjo in strahom gledali na to. Prepričevali smo jih, naj zavržejo strah in počakajo, da bodo sami to doživeli in šele takrat opredelili, kako so se počutili. Po sproščenem preverjanju znanja je med rednimi študenti v vseh primerih zavladalo sproščeno navdušenje. *»Zame je to nekaj povsem novega. Prvič sem doživel (-a), da je bil izpit prijeten. Moram še sam kot učitelj v redni šoli to poskusiti. Zelo prijeto.«* Poskusite še vi, mentorji na univerzi za tretje življenjsko obdobje! (Krajnc, 2016)

Zaključek

Izobraževanje starejših upošteva posebnosti tretjega življenjskega obdobja. Starejšim strukturira življenje in postavlja nove cilje za učenje in dejavno starost. Daje jim priložnost za nove medosebne odnose in primarno socialno skupnost, podobno družini. S tem jim daje priložnost, da uresničujejo svoje psiho-socialne potrebe in se ohranjajo kot družbena bitja.

Thorsten Husen, švedski znanstvenik za izobraževanje odraslih, je dejal: *»Odrasli so slabi šolarji, a zelo dobri učenci.«* Če jim vsiljujemo šolski pouk namesto odraslega načina učenja, jim zamorimo osebno vedoželjnost.

Raziskave dokazujejo, da so starejši študenti kritični in zahtevni. Vsako podcenjevanje starejših študentov stane mentorja njegove priljubljenosti. Osebna vedoželjnost jih žene v nestrpnost, če se učenje odvija prepočasi in se ne morejo dovolj naučiti. Ni redkost, da s svojimi predlogi priganjajo posamezne mentorje. Zato se po predavanju tema razširi v neformalne oblike izobraževanja. Mentor jih izkoristi, ko jih poveže s formalnimi in glavno temo študijskega programa.

Učenje z radostjo pri starejših postane način življenja. Učno temo imajo neprestano v zavesti in tako med enim in drugim tedenskim izobraževalnim srečanjem ubirajo še druge neformalne poti do znanja: o temi se z nekom pogovarjajo po telefonu, odkrijejo članek na posamezno temo, pozorni so na film s podobno problematiko, obišejo sejem, razstavo, za vikend namenoma izberejo določen izlet, brskajo po spletu, literaturi in drugo. Neformalno izobraževanje je zelo osebno, ker je vraščeno v neposredne možnosti posameznika v dani življenjski situaciji in v danosti lokalnega okolja. Pri tem ima pomembno vlogo animator študijskega krožka, ki je vedno korak pred ostalimi študenti in jih posreduje nove informacije o raznih možnostih. Animator je duša študijskega krožka.

Pomembna mentorjeva vloga je, da se tudi sam uči od študentov in zna povezovati vse vzgibe neformalnega izobraževanja študentov ter jih sproti koordinirati skupaj z učnim ciljem, oziroma te vzgibe povezati s formalnim izobraževanjem in uporabo znanja.

Uvodna razmišljanja naj vas, bralce, napeljejo na to, da ob branju tudi sami – z razmišljanjem ter na podlagi svojih strokovnih in življenjskih izkušenj – odkrivате še druge posebnosti izobraževanja starejših. Načrtno in sistematično opazovanje prakse bo skupna raziskovalna naloga "participatorne raziskave" vseh nas. Današnji svet sloni na znanju in znanosti in mi smo na pravi poti.

Literatura

- Čeh, Alenka Gabriela (2015): *Učenje, učna, psiho-socialna in druge oblike medsebojne pomoči med člani študijskega krožka na univerzi za tretje življenjsko obdobje*. Raziskava SUTŽO, Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana
- Krajnc, Ana (2016): *Izobraževanje starejših v teoriji in praksi*, SUTŽO, Ljubljana
- Krajnc, Ana; Findeisen, Dušana; Ličen, Nives etc. (2013): *Posebnosti izobraževanja starejših*, Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana
- Kvale, Olaf (1986): *Ocenjevanje – gospostvo učitelja*, Založba Krt, Ljubljana
- Stoppard, Mirjam (1990): *Življenje po petdesetem*, Državna založba Slovenije, Ljubljana

Zemljevid mreže

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

